

HALL
PRESSE

Folkskollärare Werner Falk, Siggeryd, sedermera verksam i Ödeshög, 1.
har skrivit här föreliggande redogörelser för verksamheten i
nykterhetsrörelsen och föreläsningföreningen. Sammanställdes troligen
omkring 1972.

Nykterhetsföreningarna växer fram i Ödeshög.

Sjuttonhundratalet karakteriserades av ett ohejdat superi i Sverige, även om röster gjorde sig höra mot detta. År 1733 kom "Förordningen mot svalg och dryckenskap", och 1740 genomdrev hattarna, som då hade makten i landet, ett totalförbud. Men bönderna hade svårt att förstå varför statsmakten lade sig i skötseln av deras spannmål och deras brännvin.

År 1809 beslutades om fri husbehovsbränning och därmed väcktes behovet av helnykterhetsrörelsen. Den första föreningen med denna målsättning bildades i Stockholm den 18 februari 1831. Snart kom den Peter Wieselgrens absolutistförening den 1 december 1836 i Skåne. Därmed var isen bruten. T.o.m. Ydredrotten L.F. Rääf var en ivrig förespråkare för ett allmänt brännvinsförbud. "Brännvinet skall bort, men ölet är oundgängligt", propagerade han 1840.

Så kom äntligen ett förbud mot husbehovsbränningen 1854, och efter några år började godtemplarloger växa fram lite överallt i landet. Vid en kongress i Stockholm 1883 var 700 loger representerade. Samma år utkom det första numret av Blå Bandet i Sverige, utgivet av Oskar Eklund.

Den första blåbandsföreningen i Ödeshög bildades i Bultsbol år 1890, där köpman M. Berg, sergeanten Th. Werner och lantbrukaren Josef Gustafsson, Lyckan, Ödeshög, bildade en förening den 20 april med 22 medlemmar. Redan efter en vecka var antalet medlemmar 62. Ordförande blev Johan Andersson, Bankaby, sekreterare August Andersson, Maltmossen, och "kassaman" August Jonsson, Amundeby. Vid första årets slut var antalet medlemmar 80.

Föreningen blev redan från början mycket aktiv. Man föreslog personer till ordförande både i kommunalstämma och i kommunalnämnd. År 1890 bildade man en ny förening i Stråva. Den 20 november 1892 möter vi för första gången namnet A.F. Nilsson, lärare i Siggeryd, vilken sedan kom att dominera arbetet i föreningen, dels som ordförande under 39 år med vissa avbrott fram till år 1943 och dels som initiativtagare till nykterhetsreformer inom kommunen och för hela landet. Sålunda bildade han "Nykterhetsfolkets Centralkommitté" den 26 november 1905 och blev dess förste sekreterare. Ordföranden lantbr. Carl Carlsson, Amundeby, kom också från Bultsbols blåbandsförening, där han var kassör åren 1899-1952, då fru Ebba Falk efterträdde honom som kassör.

Fr.o.m. år 1906 till 1925 var lärare Nilsson också föreningens bibliotekarie och utförde därvid ett betydelsefullt kulturarbete. Från den 1 juli 1925 och fortfarande ~~har~~ lärare Werner Falk varit bibliotekarie och hade fram till 1960 ensam hand om allt utlåningsarbete. Något arvode har aldrig utgått till någon bibliotekarie. Biblioteket har undan för undan växt ut och omfattar i dag ca 1:300 band med god utlåningsfrekvens. De 10 senaste åren sköter lärarinnan Ingrid Staaf utlåningen - naturligtvis utan ersättning.

Under 15 år har skomakare Joh. Ølausson, Bultsbol, varit ordföranden i föreningen, tidvis alternerande med A.F. Nilsson. 1951 ersattes han av hr Herbert Gustafsson, Ödeshög, som alltfört sedan dess fungerat som ordförande. Som sekreterare har ett 15-tal personer fungerat. År 1926 valdes lärare Werner Falk till detta uppdrag och tjänstgjorde till 1937. Fr.o.m. 1939 och framåt var fru Lilly Järn, Skälaby, sekreterare.

År 1903 hade föreningen sitt största medlemsantal 124 och höll sig över 100 fram till 1914. Sedan har antalet sakta gått ned. De senaste 20 åren har medlemsantalet hållit sig mellan 15 och 25.

Stava blåbandsförening bildas ~~1892~~ 1890.

Vid ett besök av Bultsbols blåbandsförening i Stava den 6 april 1890 lades grunden till en förening där med lärare Oskar Nilsson, Munkeryd, som ordförande och hr Josef Lindén som sekreterare. Denna förening upplöstes dock 1896 på grund av "slappnat intresse för blåbandsrörelsen". Efter flera påstötningar kom en ny förening till stånd den 15 januari 1905, varvid 32 medlemmar skrevs in vid starten. Åren 1905-10 var Carl Jernström ordförande i denna och skomakare Oskar Hedin, Sjöberga, kassör, medan hemmansägare Gustaf Hj. Carlsson var sekreterare fram till 1913. Ordförandeposten innehades sedan av flera personer, därav August Johansson 1915-19 och Carl Jakobsson 1923 - 26, varefter lärare Einar Gustafsson blev ordförande och tjänstgjorde som sådan ända tills han pensionerades 1961. Hr Manne Hedin var sekreterare åren 1925-37, varefter Holger Johansson trädde till. Einar Carlsson fungerade som kassör åren 1922 -40, då Bertil Andersson valdes till hans efterträdare.

Medlemsantalet i föreningen har varit jämförelsevis stort

- år 1908 var det 125 - ~~XXXXXX~~1955 och har hållit sig mellan 30-50 de senaste 20 åren. Ett bibliotek finnes men det har ej anlåtats så mycket under senare tid.

Ödeshögs blåbandsförening kommer till 1895.

Ödeshögs blåbandsförening kom till i februari 1895 som en filial till föreningen i Bultsbo. Lärare A.F. Nilsson i Siggeryd blev ordförande - han synes också ha varit initiativtagare - lantbrukaren Josef Andersson, Lyckan, sekreterare och J.A. Nilsson, Sjöberga, kassör. Men redan den 4 oktober 1896 skedde upplösningen, och filialen i Ödeshög lades ned. Först i maj 1902 bildades en självständig förening i Ödeshög med L.E. Palm som ordförande, Axel Pantzar vice ordförande och Anton Andersson kassör. Någon sekreterare valdes inte, och inte heller har några protokoll skrivits för åren 1902-3. Först den 4 januari 1904 skedde den nyvalde sekreterare Robert Frid, Sväm, det första bevarade protokollet, då även J.A. Nilsson valdes till ordförande och kassör. P.A. Krantz, Oscar Gustafsson och Vilhelm Carlsson var sedan alternerande ordförande åren 1906 - 1924. Trotjänaren, pastor Carl A. Brolin innehade denna post ända till 1950, varefter Arnold Åberg från 1954 och tills dato varit ordförande. Sekreterare- och kassörsposterna har innehafts av ett stort antal personer, den förra från 1952 av fru Eva Fredriksson och den senare av Karl Jansson, Ång, Oscar Gustafsson, Oskar Andersson, Emma Kruus och Arnold Åberg fram till 1954.

Medlemsantalet har växlat mellan 27 - 103 med f.n. ca 30 anslutna. Föreningen har varit mycket verksam med ganska stora anslag till länets Blåbandsförbund, barnkoloniverksamhet och annan social verksamhet. Paketauktioner och gåvoförsäljningar har hjälpt upp ekonomin. Pastor Carl A. Brolin och under senare år lantbrukare Arnold Åberg har varit de drivande krafterna sedan 1926, naturligtvis med god hjälp av hängivna och intresserade kamrater. Föreningen fortsätter än i dag sitt trägna arbete inom Ödeshögs samhälle.

Haddåsen får blåbandsförening 1905.

För Haddåsens blåbandsförening finns protokollböcker blott för tiden 1905-10 och 1927 - 67, då verksamheten nedlades. I en medlemsförteckning för 1905 är 86 medlemmar antecknade, för år 1906 127 stycken och för 1907 inte mindre än 138. Detta tycks vara en rekordsumma. Den första ordföranden var August Pettersson i Fogeryd, sekreterare Ivar Karlsson, Tällekullen, och kassör Wictor Andersson, Tällekullen. Den senare blev 1927 sekreterare och Hjalmar Andersson, Klämmestorp, ordförande. Hr Henning Johansson, Tuna, var kassör under tre år. Redan 1929 blev hr Josef Lindén, Morliden, sekreterare och var detta fram till 1935, då han blev ordförande. Detta förblev han ända tills föreningen lades ned 1967. Han ersattes som sekreterare 1935 av Sven Andersson, Tällekullen, sedermera bosatt i Ödeshögs samhälle, vilken tjänstgjorde som sådan till 1967. Som kassör fungerade olika personer fram till 1939, då lantbrukaren Josef Jakobsson, Norra Bråten, invaldes och sedan tjänstgjorde till 1967.

Ända fram till 1930-talet hade föreningen ovanligt många medlemmar 75-80 stycken för att sedan kontinuerligt minska ned till 45 år 1935. År 1940 hade antalet gått ned till 28, men däromkring höll sig medlemsantalet ända till 1967. Ett litet bibliotek anskaffades under årens lopp, och böcker utlånades mot en avgift av 5 öre för två veckor. Föreningen bedrev också social verksamhet. Den 11 december 1909 beslöts "att föreningen skulle skänka 30 kg mjöl och 3 kg fläsk till jul åt de fattigaste i orten". Medel fick man genom paketauktioner, brevaftnar, årsavgifter, kaffeförsäljning vid fester, insamlingar och vykortsförsäljningar. Bokutlåningen skedde på 1950-talet mot 25 öre på 14 dagar. Ett tag tog man högre pris vid utlåning av nyinköpta böcker. De slantar, som kom in, räckte för inköp av 5-10 böcker pr år.

År 1967 hade de gamla kämparna tröttnat. Alder, sjukdom och utflyttning från orten medverkade väl till att man den 18 januari detta år beslutade att nedlägga verksamheten och försälja böckerna (?) i biblioteket vid nästa missionsauktion. Den 27 februari 1967 beslutades att insätta den lilla föreningskassan till Östergötlands Blåbandsförbund.

Tillägg av Hugo Brolin 1990. Här saknas, som synes, IOGT-logen Herkules och lokalföreningarna av Vita Bandet.
Den senare föreningen har verkat i två omgångar. *Hugo Brolin*

Nykterhetsfolkets Centralkommitté.

Tidigt insåg framsynta personer inom Ödeshögs olika nykterhetsorganisationer behovet av en överorganisation, som vid behov kunde föra samtliga föreningars talan vid framställningar till kommunala och statliga myndigheter vid beivrande av ev. överträdelser av försäljningsförrordningar m.m.

Initiativtagare till Centralkommittén var Godtemplarna i Ödeshög, vilka den 3 december 1905 inbjudit samtliga nykterhetsorganisationer i socknen till information "för att åstadkomma större enhet och samlad kraft i nykterhetsarbetet. Fem föreningar var representerade med sammanlagt 18 ombud. Den första styrelsen kom att bestå av bl.a. F.O. Blad, Ödeshög, ordförande, och A.F. Nilsson, Siggeryd, sekreterare. Någon kassör utsågs ej.

Redan i januari 1906 sammanträdde man för att söka hindra en "öltappnings- och ölförsäljningsaffär" i Ödeshög, vilken Oscar Kling, Backasand, hade begärt att få öppna. Pastor J. Wernborg och järnhandlare Emil Johansson skulle föra talan vid stämman, till vilken så många som möjligt av ledamöterna skulle infinna sig. Hr Klings öläffär hindrades, inte minst genom fabrikör A.L. Bäcks energiska hjälp. I februari 1906 inbjödes socknens religiösa samfund att delta i kommitténs arbete.

Snart följde den ena skrivelsen efter den andra, mot hr Rydell, Hotell Chicago, för hans "cognacshandel" och mot "hasardspel" i hotellets flygel, mot källarmästare Ekberg, i vilket mål man gick ända till J O. Man motionerade om skjutsstation i Ödeshög, om kommunalfullmäktiges införande 1913 och om "pensioneringsnämnd" samma år samt mot spritförbud på hotellet. År 1911 anmäldes 11 olika förseelser mot rusdryckslagarna för utredning. Kandidater till fattigvårdsstyrelse, skolråd, taxeringsnämnd och nämndeman uppgjordes 1918. Hr Wictor Andersson, Tällekullen, blev nu nämndeman efter P.A. Svensson, ~~.....~~. Vid fullmäktigevalen gick man fram med två listor, benämnda Nykterhetsfokket och med L.E. Palm och A.F. Nilsson som första namn.

I ett protokoll av den 1 maj 1921 kunde man läsa: "Till statsministern skulle avges en skrivelse med protest mot hans uppträdande i fråga om referendum^Q i nykterhetsfrågan." Ingen respekt mot höga herrar alltså! 1931 beslöt man att offentligen i tidningar "pricka" sådana personer, som gjort sig skyldiga till fyl-

Q = folkom-
röstning

leri eller svikit sin plikt att rösta mot ölrättigheter, trots tidigare löfte. Ordföranden vid denna tid lärare Werner Falk, Siggeryd, samt O.L. Tapper motionerade om att 1932 bilda en föreläsningssanstalt i Ödeshög, vilken också kom till stånd detta år. 1935 blev hr Algot Wissman nämndeman på nykterhetsfolkets initiativ. År 1944 ändrades kommitténs namn till Ödeshögs Nykterhetsvänners Centralkommitté (ÖNC). Den 13 januari/¹⁹⁴⁶ hölls 40-årsjubileum till vilket de gamla veteranerna inbjudits, och samma år den 2 augusti avled den gamle nykterhetskämpe O.L. Tapper. Han fick inte uppleva segern i det årets strid. I december 1946 upphävde Kungl. Maj:t ett beslut av landsfiskal B. Holmstedt i Ödeshög att bevilja Hotell Carlström och Marias Matsalar rätt att få servera pilsner till spisande gäster. Beslutet hade överklagats av ordföranden Werner Falk och Tapper.

Under åren 1908 - 24 var Karl Karlsson, Amundeby, ordförande i Centralkommittén, 1925-29 Vilhelm Carlsson, 1930 - 35 Werner Falk, 1936 - 46 O.L. Tapper och från 1948 - tills dato Arnold Åberg. Sekreterare har varit olika personer. A.F. Nilsson åren 1906 -09, 1912 - 24 samt åren 1932 - 33 och 1935. Halvar Andersson har tjänstgjort 1925 - 31 och Uno Brolin 1937 - 41. Gösta Gustafsson efterträdde Arnold Åberg 1946 tills Helmer Frisk och senare Thage Carlsson efterträdde. F.n. är Birger Hultberg sekreterare.

Av det nedtecknade framgår att arbetsintensiteten var störst i början, särskilt vad det gäller beivrande av lagbrott. Den tidens människor var inte så splittrade, så jäktade som nutidens. Man kunde mera intensivt ägna sig åt det man ansåg vara rätt och riktigt. Det gavs inget avkall på ~~maximal~~ helnykterhetens princip. De stred man för till livets slut. Kanske var det detta, som gjorde dem så starka och ibland - stridslystna.

. Werner Falk

Föreläsningsverksamhet i Ödeshög.

Föreläsningsverksamhet för allmänheten har förekommit under två perioder i Ödeshögs samhälle under detta sekel. I december 1907 kunde man i ortspressen läsa följande annons: "De personer som intressera sig för bildandet av en föreläsningsförening i Ödeshög anmodas härmed att sammanträda i kommunalrummet söndagen den 8 dec. 1907 kl. 3 e.m. -- Några intresserade".

Bland initiativtagarna märktes järnhandlare Emil Johansson och fanjunkare Theodor Werner. 24 personer antecknade sig som medlemmar från början i föreningen, bland vilka märktes lärare Emil Augustinsson, lantbrukare sedermera landstingsman P.A. Svensson, målare Sigfrid Kullerstrand och fabrikör A.L. Bäck. Stadgar antogs, och styrelse utsågs med Emil Augustinsson som ordförande och Emil Johansson som sekreterare och kassör. Den första föreläsningen hölls av fil. dr Otto Janse, Djursholm, över ämnet "Medeltiden i Östergötland" den 29 december 1907. Därmed var verksamheten i gång i Ödeshög.

För 1910 fungerade hr Th. Werner som ordförande men utbyttes redan 1911 ^{med} Sigfr. Kullerstrand, som var ordförande tills verksamheten nedlades den 18 juni 1915. Kassör var under tiden 1910-1915 dåvarande butiksbiträdet Harald Westerberg, som senare blev köpman i Stockholm med antika möbler som specialité. Från 1911 till föreningens "död" 1915 kom fru Rakel Gerholm att fungera som sekreterare. Hennes eleganta och lättlästa pictur ger en synnerligen fyllig bild av verksamheten. Varje föreläsning är protokollförd med oftast mycket uttömmande kommentarer. 15 - 25 föreläsningar pr år anordnades, statsbidrag och kommunalt anslag erhöles och över 200 fasta medlemmar var anslutna till verksamheten. Ur förteckningen på föreläsare framgår att endast de allra bästa kallades: Baron Josef Hermelin, Ulåsa, docent sedermera professor Gideon Danell, Göteborg, fil. dr Emil Svensén, Stockholm, författarinnan Ellen Aey, professor Erik Aurelius, Lund, rektor Torsten Fogelkvist, Brunnsvik, rektor Rurik Holm, Näås osv. Under sju år hölls jämt 100 föreläsningar i Ödeshög. Krigets påfrestningar blev dock för stora, och i mitten av år 1915 lades verksamheten ned. Protokollböckerna finns kvar, men kassaboken och det år 1911 inköpta skioptikonet har trots efterforskningar ej kunnat påträffas. Kassaställningen från varje år har dock antecknats i progo-

Föreläsningarna i Ödeshög börjar igen.

Mer än 17 år förflöt innan föreläsningarna började på nytt i Ödeshög. Kriget gjorde väl sitt till att intressena splittrades, och först 1932 återupptogs verksamheten. Intresset för studieverksamheten var svagt under mellankrigsåren i Ödeshög. Däremot fanns ett livligt intresse för ~~en~~ nykterhetsverksamhet och frireligiös verksamhet. Det är därför ganska typiskt att just Nykterhetsfolkets Centralkommitté, en organisation av representanter från nykterhetsföreningar och frireligiösa organisationer, genom sin ordförande folkskollärare Werner Falk och sekreteraren hr Gustaf Blad tog initiativet för bildandet av en föreläsning~~is~~sförening den 23 oktober 1932.

35 personer hade i förväg tecknat sig som medlemmar i en eventuell förening, och flera närvarande - lärare A.F. Nilsson, Sig-geryd, köpman Sigfr. Kullerstrand, rektor Sven Normell - tackade initiativtagarna, till vilka ^{av dem} räknas målare O.L.Tapper, för deras intresse. En förening bildades med hr Werner Falk som ordförande och O.L. Tapper som föreståndare. Kassör blev fru Ina Normell. Lektor E. Grip, Norrköping, höll den första föreläsning~~en~~ den 12 november 1932 utan arvode, och sedan fortgick verksamheten utan avbrott i 35 år med samme ordförande. O. L. Tapper ersattes 1939 av Oscar Nitsborn som föreståndare, vilken vid sin död fick köpman Josef Gustafsson som ersättare. Kassör har varit fru Anna Bengtsson åren 1936-37, rektor Walter Ljungqvist åren 1938 - ⁴⁹~~50~~, fröken Ingeborg Löf 1950 - 54 och sedan rektor Roland Hagberg. I oktober 1936 inköptes tillsammans med logen Hercules en projektor Janus Universal för 500 kr, till vilken också erhöles statsbidrag med 75 kr.

Behovet av filmprojektor för 16 mm smalfilm var stort, men en sådan kostade mycket. Statsbidrag till en sådan söktes men avslogs 1950. Genom en tillfällighet lyckades ordföranden år 1951 inköpa en Bell & Howell Filmsound, modell 601 för 2.800 kr, fastän det ordinarie priset var 3.675 kr. Sedermera övertogs och betalades apparaten av kommunen.

Pengar till verksamheten anskaffades genom att anordna fil^maftnar, teaterföreställningar samt genom att söka och erhålla kommunala och statliga anslag. Inträdesavgifter och anslag från privata föreningar bidrog också till att verksamheten kunde hållas i gång. Det har varit styrelsens mål att alltid engagera de bäs-

ta föreläsare, som t. ex. Anders De Wahl, dr Sten Bergman, Delsbostintan Ida Gawell-Blumenthal, Per Westerlund, Ellen Rydelius, Ester Lutteman, Eric Bojs, Knut Lundmark, Elis Essen-Möller, Eric Lundqvist, Laura Petri m. fl. Sammanlagt anordnades ca 385 föreläsningar och aftonunderhållningar under de 35 år som Ödeshögs föreläsningssanstalt var verksam.

År 1967 avsade sig lärare Werner Falk ordförandeskapet efter 35 år, och disponent Halvar Andersson valdes i hans ställe. Konkurrenten från TV och inte minst kursverksamhet har gjort att verksamheten de senaste åren legat nere. T.o.m. teaterverksamheten, som på 40- och 50-talen gick bra och lämnade ett gott överskott till föreläsningssverksamheten, har förlorat mycket av sin dragningskraft på publiken.

Filmaftnarna har gett mest, ekonomiskt sett. Vid de första 14 visningarna inflöt 2.045 kr brutto, och nettot blev 1.553 kr. Staten gav 4.955 kr och kommunen 5.830 kr i anslag under de första 25 åren. Logen Hercules ställde lokal i stort sett gratis till förfogande under denna tid. Hela styrelsen skötte sina uppdrag utan ersättning. Allt detta gjorde att föreläsningarna kunde hållas, så länge intresset hos allmänheten kunde vidmakthållas.

Werner Falk
Werner Falk